

BOGUSŁAW KOSEL

Muzeum Pamięci Sybiru
Oddział Muzeum Wojska w Białymstoku
bkosel@mwb.com.pl

LITEWSKI PLAN OSWOBODZENIA WILNA Z RĄK POLSKICH

Zajęcie Wilna w październiku 1920 r. przez oddziały generała Lucjana Żeligowskiego stworzyło jedną z najbardziej skomplikowanych kwestii polityki zagranicznej międzywojennej Europy Środkowo-Wschodniej, a jego ocena w oczach historyków polskich i litewskich do dziś nie jest jednoznaczna i budzi okresowe emocje. Trudno jest nawet z perspektywy dziewięćdziesięciu lat nie przyznać części racji argumentom obydwu stron.

Z perspektywy idei politycznej Józefa Piłsudskiego odbicie Wilna i utworzenie z okalających go ziem państewka o nazwie Litwa Środkowa mogło być krokiem przejściowym do realizacji koncepcji wielkiego państwa federacyjnego – spadkobiercy Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ponadto jesienią 1920 r. miało ochronić tę okolicę przed zakusami bolszewickimi, a w ujęciu metaforycznym „wyratować” przed utratą krainę dzieciństwa Piłsudskiego i Żeligowskiego¹. Niemniej jednak z punktu widzenia Litwinów utożsamiających Wilno (a raczej Vilnius) z kolebką swojej państwowości i historyczną stolicą Wielkiego Księstwa Litewskiego, „bunt Żeligowskiego” był niczym więcej jak zamachem na narodowe sacrum i ostateczną przeszkodą na drodze do pojednania obu narodów².

Następstwo kolejnych wydarzeń, tj. uchwała Sejmu Litwy Środkowej o przyłączeniu się do Rzeczypospolitej czy zapis w każdej kolejnej Konstytucji Republiki Litwy, poczynwszy od 1928 r., iż stolicą państwa jest Vilnius, utwierdzało jedynie powagę problemu. Bezowocne próby mediacji poprzez

¹ J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej*, Wrocław 1998, s. 51–53; opis akcji militarnej zajęcia Wilna: Z. Krajewski, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1920–1922)*, Lublin 1996.

² Okres znajdowania się miasta w polskich rękach jest nazywany tradycyjnie przez Litwinów okupacją, a samo zajęcie gwałtem. Taką interpretację upowszechnił: A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Kaunas 1936, s. 559–562.

Ligę Narodów, ze słynnym spotkaniem premiera Litwy Augustinasa Volde-morasa i Józefa Piłsudskiego w Genewie (1927 r.), niewątpliwie rozczarowy-wały aktywną część litewskiego społeczeństwa, skłaniając ją do rozpoczęcia działań na własną rękę w kierunku odzyskania stolicy³.

W Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie, w zespole Minister-stwa Spraw Zagranicznych Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (fond R-1019), przy aktach za 1947 r. znajduje się dość nieoczekiwany tam dokument. Jest to przetłumaczony na język rosyjski plan odbicia Wilna z rąk polskich siłami litewskich ochotników oraz wojsk sprzymierzonych. Z opisu dołączonego do właściwego tekstu czerpiemy informację, iż jego oryginał znajdował się w teczce archiwaliów Związku Strzelców Litwy (lit. *Lietu- vos Šaulių Sąjunga*⁴) za 1933 r., skąd został wydobyty najprawdopodobniej w 1947 r. przez pracowników ówczesnego MSZ LSRS. Obecnie jednak, ze względu na reorganizację zespołu w czasach sowieckich, nie udało się zlokalizować oryginału dokumentu.

Na podstawie treści przekazu można wstępnie wyznaczyć, iż przepro-wadzenie akcji zajęcia Wilna zakładano na okres pomiędzy 1926 a 1933 r. Głównymi inspiratorami akcji miały być Związek Strzelców Litwy, Zwią-zek Wyzwolenia Wilna⁵, Związek Wilnian⁶ oraz Towarzystwo litewsko-

³ Z. Budecki, *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej 1918–1922*, Warszawa 1928, s. 78–84. Na spotkaniu Józef Piłsudski zadał premierowi Voldemarasowi prowokujące pytanie, czy Litwa chce wojny, czy pokoju. Otrzymałszy negującą konflikt odpowiedź, marszałek uznał sprawę Wilna za zamkniętą. Dwa dni po tym wydarzeniu Liga Narodów przyjęła oświadczenia obu premierów, iż Litwa nie jest w stanie wojny z Polską, a także, że Polska szanuje nienaruszalność terytorialną Litwy. Więcej o spotkaniu: S. Sierpowski, *Piłsudski w Genewie: dyplomatyczne spory o Wilno w roku 1927*, Poznań 1990; G. Slocombe, *A mirror to Geneva: its growth, grandeur, and decay*, New York 1938/1970, s. 261–263; P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie, 1921–1939*, Warszawa 1997, s. 100–109.

⁴ Związek Strzelców Litwy (lit. *Lietuvos Šaulių Sąjunga*) – organizacja paramilitarna utwo-rzona w czerwcu 1919 r. według pomysłu Matasa Šalčiausa, wchodząca w skład litewskiego systemu obrony; funkcjonowała do 11 lipca 1940 r., kiedy została zlikwidowana decyzją ówczesnych władz. W momencie rozwiązania liczyła około 62 tys. członków, a na jej czele stał Pranas Saldžius. S. Jegelevičius, *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, Kaunas 2005, s. 158–160; więcej o samej organizacji także w pracach mono-graficznych: J. Matusas, *Šaulių sąjungos istorija*, Sydney 1966; V. Vareikis, *Lietuvos Šaulių sąjungos politinė ir karinė veikla (1919–1923)*, Kaunas 1999; V. Česnulis, *Varėnos krašto šauliai 1919–1940*, Vilnius 2008.

⁵ Związek Wyzwolenia Wilna (lit. *Vilniui vaduoti sąjunga*) – litewska organizacja spo-łeczno-polityczna, działająca od 1925 do 1938 r., poza działalnością oświatowo-propagan-dową (wydawanie pisma „Mūsų Vilnius”, broszur, ulotek) zajmował się w porozumieniu z wydz. II Departamentu Ochrony Państwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych werbowaniem na terenie Polski współpracowników do konspiracyjnych organizacji popierających odbicie Wilna z rąk polskich. E.A. Senn, *The Great Powers: Lithuania and the Vilna Question*

-białoruskie⁷ wspomagane przez najwyższe urzędy państwowe Litwy. Nierozstrzygnięte pozostaje pytanie o bezpośrednie autorstwo planu. Nazwisko „B. Kliukas”, figurujące pod tekstem, nie należy do żadnego z wyróżniających się ówczesnych działaczy litewskich. Można zatem domniemywać, iż sygnatariusz był protokolantem lub sekretarzem Szaulisów bądź innej z przywoływanych organizacji na spotkaniu, na którym ogłoszone zostały zamieszczone poniżej tezy.

Samego planu, jak wiadomo, nie udało się urzeczywistnić, a na powrót Wilna Litwini musieli czekać aż do października 1939 r., kiedy to na mocy paktu o pomocy wzajemnej ze Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich miasto zostało zwrócone wraz z niechcianym dodatkiem w postaci kontyngentu żołnierzy Armii Czerwonej. Pomimo jednak braku ostatecznej realizacji litewskich zamierzeń, sama formuła planu i zakładana w nim skala współpracy międzynarodowej do „zrealizowania kwestii wileńskiej” czyni z publikowanego poniżej tekstu swego rodzaju symbol starań narodu litewskiego o odzyskanie historycznej stolicy.

*
* *

Maszyn., kopia.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas,

f. R-1019. Lietuvos TSR užsienio reikalų ministeria, Ap. 3, b. 25. 33–44.

KWESTIA OSWOBODZENIA WILNA (Dokument Nr 5, sprawa 739 za rok 1933)

Po zajęciu Wilna przez Żeligowskiego w 1920 roku Litwa dokładała wszelkich starań, żeby jakimkolwiek sposobem odzyskać swoją stolicę. Poza

(1920–1928), Leiden 1966, passim; P. Lossowski, dz. cyt., s. 153; L. Eriksonas, *National heroes and national identities: Scotland, Norway, and Lithuania*, Brussels 2004, s. 288.

⁶ Związek Wilnian (lit. *Vilniečių Sąjunga*) – litewska organizacja patriotyczna założona w 1922 r. przez wydalonych z Litwy Środkowej intelektualistów litewskich, m.in. Mykolasa i Viktorasa Biržišków, Mečislovasa Reinysa, Fabijonasa Kemišisa. Po 1925 r. przeformowany w Związek Wyzwolenia Wilna. K. Buchowski, *Szkice polsko-litewskie*, Białystok 2006, s. 92.

⁷ Towarzystwo litewsko-białoruskie (lit. *Lietuvių gudu draugija*) – organizacja społeczna działająca w Kownie w latach 1925–1929. Statutowo miała zbliżać narody litewski i białoruski, wspierać walkę Białorusinów o niepodległe państwo. Zajmowała się głównie organizacją zjazdów, kongresów, wykładów oraz cyklicznym wydawaniem pism i broszur. LCVA, f. 1290 (Lietuvių gudu draugija), ap. 1, b. 1.

Ministerstwem Spraw Zagranicznych Litwy, które prowadziło tę sprawę za pośrednictwem polityki zagranicznej przez Ligę Narodów i inne międzynarodowe kanały, utworzone zostały i funkcjonowały inne związki i towarzystwa, których celem było oswobodzenie Wilna.

Tym zadaniem zajmowały się: „Związek Strzelców” (*Šaulių Sąjunga*), „Związek Wyzwolenia Wilna”, „Związek Wilnian”, „Towarzystwo litewsko-białoruskie”, urzędy Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego i Spraw Wewnętrznych, Sejmowa Komisja Spraw Zagranicznych i temu podobne.

Cel tych związków i towarzystw stanowiło przygotowanie ludności do zbrojnego powstania okupowanych przez Polaków obszarów. Zakładano wesprzeć powstanie siłami armii spoza, to jest armiami państw, zainteresowanych wyzwoleniem swoich narodów i terytoriów.

Wypracowany został plan „oswobodzenia Wilna” (patrz tłumaczenie wyżej), do ziszczenia którego zakładało się wciągnąć Niemcy i Związek Socjalistycznych Sowietkich Republik (Białoruś, Ukrainę).

Do prowadzenia tajnych rozmów o tym zagadnieniu rząd Litwy uppełnomocnił niejakiego Matasa Šalčiusa⁸. Šalčius nawiązał kontakt z wojennym *attaché* ZSRS na Litwie i Łotwie Ivanem Kločko⁹. Kločko i konsul ZSRS w Dźwińsku Vladimir Klârfel’d¹⁰ wydali Šalčiusowi wizę do Mińska, a następnie zaproponowano mu wyjazd bezpośrednio do Moskwy.

Dnia 15 grudnia 1926 roku Šalčius przybył do Moskwy. Tam podjął rozmowy o udziale ZSRS w tej akcji z niejakim Viktorem Kiâkovskim¹¹ (zawia-

⁸ Matas Šalčius (1890–1940) – litewski dziennikarz, pisarz i podróżnik, pomysłodawca założenia Związku Strzelców Litwy, w 1922 r. dyrektor agencji prasowej ELTA, redaktor wielu pism, m.in. „Lietuvos žinios”, „Trimitas”, „Lietuva”, od 6 września 1926 r. był delegowany jako *attaché* przy konsulacie Litwy w Daugapils (Łotwa) z nieoficjalną misją nawiązania kontaktów z rządami Łotwy i ZSSR w celu wciągnięcia ich do realizacji planu wyzwolenia Wilna. A. Žemaitytė-Veilentienė, *Matas Šalčius kovose už Lietuvos nepriklausomybę*, „Karo archyvas” 2000, t. XVI, s. 127–136.

⁹ Ivan Gavrilovič Kločko (1890–1937) – sowiecki komunista, w latach 1923–1924 doradca przy Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Niemiec, w latach 1927–1936 *attaché* wojskowy ZSRS w krajach nadbałtyckich w latach 1926–1927, w Polsce 1927–1929, Turcji 1933–1936. V. Lur’e, V. Kočik, GRU: *Dela i lûdi*, Moskwa 2002, s. 253–254.

¹⁰ Vladimir Iosifovič Klârfel’d (1895–1939) – pracownik sowieckiego wywiadu, konsul ZSRS w Daugapils (Dźwińsk), w latach 1929–1930. A. Kolpakidy, D. Prohorov, *Imperijâ GRU: očerki istorii rossijskoj voennoj razvedki*, Moskwa 2002, t. 2, s. 363.

¹¹ Viktor Stanislavovič Kiâkovskij, właśc. Wiktor Steckiewicz (1889–1932) – polski szlachcic, w czasie I wojny światowej aktywny bojownik Polskiej Organizacji Wojskowej. W czasie wojny polsko-bolszewickiej agent polskiego wywiadu w Piotrogradzie, gdzie za namową swego brata przeszedł na stronę rosyjską. Wieloletni pracownik Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego (OGPU), generał wywiadu. R. Waga, „Trust”, „Kultura” nr 4/21–5/22, s. 156–176.

dującym tajną pracą przeciw Polsce). Rozmowy ciągnęły się do 17 grudnia i były odłożone z nieznanых przyczyn (w dokumencie przyczyna nie występuje).

W dokumentach archiwalnych za 1933 rok wspomina się o funkcjonowaniu Związku Oswobodzenia Wilna, o przebiegu wypełnienia planu itd. Jednak międzynarodowa sytuacja 1933 roku zmusiła rząd Litwy odstąpić od wszelkich planów.

Minister spraw zagranicznych Litwy Dovas Zaunius¹² w rozmowach z wysłannikiem ZSRS na Łotwie Mihailem Karskim¹³ nadmienia, że uprzednie plany Litwy, dotyczące Wilna, nie ziściły się. Litewscy politycy zrozumieli, że wzajemne stosunki Litwy z Niemcami i światowa polityka ZSRS oraz polepszenie jego relacji z Polską, nie mogą służyć wypełnieniu zamysłów Litwy w kwestii wileńskiej.

Tajne

PLAN OSWOBODZENIA WILNA

(Przyjęty na spotkaniach Związku Strzeleckiego – Šaulių Sajunga, Ukraińskiej Organizacji Wojskowej¹⁴ i przedstawicieli białoruskich działaczy w latach 1923–1926)

TEZY PLANU

1. Idea otwartej wojny w Europie wydaje się teraz bardzo niepopularna. Związek Sowiecki, Niemcy czy Litwa rozpoczynając otwartą wojnę z Polską, mogą spotkać się z wystąpieniem Ententy i przegrać wojnę. Oczekiwać, że wyniknie druga wojna światowa sama z siebie i uwikła się w nią Polska, nie ma żadnego sensu, gdyż może się to przeciągać bardzo długo i Polacy

¹² Dovas Zaunius (1892–1940) – litewski prawnik, działacz polityczny (konserwatysta), dyplomata. Nadzwyczajny przedstawiciel Litwy w Czechosłowacji, Rumunii, Szwajcarii oraz przy Lidze Narodów. Minister spraw zagranicznych Litwy w latach 1929–1934. P. Łossowski, dz. cyt., s. 29; G. Labuda, *Historia dyplomacji polskiej*, Warszawa 1995, s. 373.

¹³ Mihail Andreevič Karskij (1900–1937) – sowiecki dyplomata, przedstawiciel ZSSR na różnych stopniach na Litwie 1922–1923 oraz w Polsce, tu jako sekretarz biura prasowego przedstawicielstwa w latach 1923–1925, ponownie na Litwie od 1930 do 1936 r. Ofiara czystek stalinowskich. V. Lur'e, V. Kočik, dz. cyt., s. 399.

¹⁴ Ukraińska Organizacja Wojskowa (ukr. *Українська Військова Організація*) – konspiracyjna organizacja ukraińska działająca od 1920 do 1929 r., zakładała zbrojną walkę o niepodległe państwo ukraińskie. Prowadziła aktywną działalność sabotażową i terrorystyczną, a także szpiegowską na rzecz Niemiec. Współfinansowana przez rząd Litwy Kowieńskiej, na terenie której wydawano organ prasowy UOW „Surme”. T. Olszański, *Historia Ukrainy XX wieku*, Warszawa 1994, s. 128; K. Grünberg, B. Sprengel, *Trudne sąsiedztwo*, Warszawa 2005, s. 395.

wykorzystując to, umocnią się na okupowanych terytoriach. Dlatego w celu szybszego uwolnienia podbitych przez Polaków narodów koniecznie trzeba szukać innych metod.

2. Najbardziej realnym sposobem wydaje się powstanie podbitych przez Polskę narodów. Powstanie powinny wspierać metropolie z zagranicy i powinno się ono zakończyć wprowadzeniem na powstające obszary umundurowanych wojsk (za przykładem powstania w okręgu kłajpedzkim, na Górnym Śląsku, Fiume oraz pochodu Żeligowskiego).

3. Do realizacji powstania tworzy się tajny sojusz Ukrainy, Białorusi, Litwy oraz, jeśli zjedną się do tego planu, Niemiec i ZSRS. Tajny sojusz jeszcze do powstania szczegółowo umówi się co do swoich terytorialnych pretensji i sformułuje to w specjalnym niejawnym porozumieniu.

4. Praca przygotowawcza do powstania jest prowadzona energicznie na terytorium Polski – między podbitymi narodami, a także w państwach zainteresowanych: na Litwie, w ZSSR, w Niemczech – Gdańsku. Te kraje przygotowują środki do prac przygotowawczych.

5. Celem wprowadzenia prac przygotowawczych w życie ustanawia się stałe, tajne kierownictwo złożone z członków sojuszu oraz jednostek chcących się przyłączyć do powstania grup narodowych. Kierownictwo przygotowania powstania ustala datę powstania, uzgadnia wszelkie detale, tworzy niezbędne organy i wypracowuje dla nich plany prac oraz statuty, wykonuje ogólną politykę członków sojuszu w kwestii oswobodzenia ich terytoriów.

6. Wszystkie podbite narody na terytorium polskim dokładają maksymalnych starań do tego, by w najkrótszym czasie skonsolidować swoje siły w ogólny front i przygotować się poprzez to do wypełnienia planu powstania.

PRACA PRZYGOTOWAWCZA

A) Na obszarze kultury i polityki

Umawiające się strony w pierwszej kolejności wzmacniają wśród swoich narodów w Polsce propagandę niezależności narodowej i państwowej. W tym celu szeroko wykorzystując prasę. Słabszym w stosunkach ekonomicznych narodom dostarcza się pieniężną pomoc z zagranicy. Dla propagandy narodowej i rozprzestrzeniania jej wśród szerokich mas podbitych nacji wykorzystuje się szkoły, kooperatywy, czytelnie, biblioteki, sportowe organizacje, drużyny strażackie, chóry, kółka dramatyczne, towarzystwa religijne itd. Do celów propagandy wykorzystuje się także miejscowe samorządowe szkoły, trybunę sejmową, kościoł itd. Część członków orga-

nizacji społecznych przenika do polskich urzędów państwowych, szczególnie takich dobrze zorientowanych o pracy i zasadach polskiego systemu prawnego.

Każda narodowość wedle możliwości, w ramach tajnej umowy członków sojuszu o roszczeniach terytorialnych, rozdziela swoje terytorium na jednostki administracyjne (na równi z istniejącym polskim podziałem), na przykład, włości wydzielają jednego inteligentnego człowieka, który kieruje całą kulturalną i polityczną pracą w celach propagandy, a kiedy nadejdzie czas, ten człowiek staje na czele władzy w danej miejscowości.

Do przygotowania takich ludzi okupowane obszary wykorzystują swoje wyższe szkoły, a jeśli takowych nie posiadają – polskie uniwersytety i instytuty. Jeśli z jakichkolwiek względów używanie polskich uniwersytetów czy instytutów okazało się niewygodne, to w tym celu tworzy się specjalne, tajne kursy, które zabezpieczone są środkami z zagranicy (jeśli na miejscu nie wolno ich dostać).

Narody okupowanych obszarów pomagają i wspierają opozycyjne polskie partie, jak na przykład partię komunistyczną, skrajnych narodowych demokratów, faszystów i inne, starając się ustanowić z tymi partiami kontakt. Podczas wszystkich wyborów oddają im swoje głosy, pomagają rozprowadzać literaturę.

Za granicą – w Genewie, Londynie, Paryżu i w Ameryce podbite przez Polskę narody kształtują, w przypadku konieczności, biura propagandy, które przygotowują myślenie wszystkich narodów nastawione na wyzwolenie podbitych przez Polskę narodów.

B) W sferze wojska

Poborowych okupowanych obszarów rejestruje się i bierze pod opiekę jeszcze przed ich powołaniem do polskiej armii. Po powołaniu do armii utrzymuje się z nimi ciasny kontakt i przepływ wzajemnych informacji, to jest otrzymując od nich sprawozdania i dając instrukcje, co powinni robić i jakie działania podejmować.

Najbardziej odpowiedni, świadomi żołnierze spośród wezwanych do armii trafiają do szkół wojennych, jeśli oczywiście sprzyjają temu okoliczności. Młodzież odsłużywszy swoje w armii, wciąga się na rejestr chorążych, którzy powinni być w każdej wsi i miasteczku. Chorążowie mają po dwóch instruktorów. Ten aparat tworzy z byłych żołnierzy tajną armię. Komórki chorążych łączą się w okręgi, którymi przewodzą wojewodowie. Wojewodowie mają związek z wojennym centrum w Polsce, a to ostatnie rządzone jest przez centralny zarząd za granicą (to jest poza Polską). Ten aparat wojenny nie prowadzi żadnej dokumentacji na piśmie.

Każdemu chorążemu systematycznie dostarcza się karabiny z nabojami, do wypełnienia tego zadania, które jest przed nimi postawione. Broń dostarcza się do Polski drogą przemytu lub pocztą dyplomatyczną sprzyjających nam państw.

Specjalnie wyznaczeni ludzie na miejscach obserwują ważniejsze strategicznie kolejowe i szosowe mosty, postoje, linie kolejowe i zawczasu przygotowują plan ich zniszczenia. Ci ludzie także rozpoznają wszystkie polskie składy i fabryki broni, sporządzają szczegółowe plany ich zniszczenia. W miastach, gdzie znajdują się polskie garnizony, tworzy się pod przykryciem wszelkich produkcyjnych i targowych instytucji, zakłady do produkcji trujących środków chemicznych.

Jednocześnie za granicą, w jednym z państw sympatyzujących z tymi założeniami, na przykład na Węgrzech, gdzie istnieją handlowe linie lotnicze, które rzecz jasna przechodzą przez terytorium Polski w rozlicznych kierunkach (do Moskwy, Piotrogradu, Kowna, Rygi, Tallina, Kijowa, Odessy), trenuje się kadry lotnicze.

Przy zarządzie centralnym (poza Polską) działa techniczny oddział, który zajmuje się kwestią wykorzystania najnowszej broni ciężkiej i innego uzbrojenia w czasie powstania, zajmuje się zagadnieniem wynalazków pozwalających w krótkim czasie zdestabilizować ruchomy tabor kolei żelaznych i tym samym paraliżować przewóz wojsk i uzbrojenia Polski. Centralne kierownictwo wraz z ekspertami zainteresowanych państw ustalają ostateczny plan operacyjny powstania.

ŚRODKI

Najważniejszym warunkiem do wypełnienia tego planu wydają się środki finansowe. Sumy pieniężne corocznie, z rozwojem przygotowań, wzrastają i dlatego finansowanie tego przedsięwzięcia wydaje się jednym z elementarnych i najważniejszych problemów owego planu. Pozyskaniem środków zajmuje się centralne kierownictwo.

Środki pochodzą z ofiar, zadatków i pożyczek życzliwych rządów, z datków emigrantów odpowiednich narodowości w USA, Kanadzie, krajach Ameryki Południowej i wszystkich innych miejscach, gdzie tylko przebywają emigranci tych narodowości, i z podrobionych (fałszywych) polskich złotych, do produkcji których wybiera się odpowiednie, pasujące miejsce i warunki. Środki rozdziela główny komitet, proporcjonalnie do potrzeb i pracy narodowych okupowanych terytoriów.

Główny komitet nie ma nic przeciw temu, jeśli narodowości same znajdą środki, jednakże powinny czasami informować o wpływach i ich rozcho-

dach. Biorąc pod uwagę wielkość okupowanych terytoriów największa suma środków konieczna jest Ukraińcom, potem Białorusinom i na końcu Litwinom. Zasadnicza kwota na 1927 rok rozpatrzona na spotkaniach w latach 1925/1926 wynosi 1 milion dolarów.

REALIZACJA POWSTANIA

Po dostatecznym przygotowaniu kadr, materialnej części finansów i ogólnego planu operacyjnego przystępuje się do wykonania samego powstania, przy czym datuje się je na przeddzień jakiegoś wielkiego narodowego święta Polski.

Po dogadaniu się z komunistami i innymi skrajnymi elementami, w przeddzień powstania ogłaszają w Polsce strajk powszechny. W dzień powstania, przygotowani lotnicy startują samolotami ze swoich miast, nadlatują nad siedziby polskich składów wojskowych, instalacji i mostów, likwidując je przy pomocy bombardowania.

Jednocześnie wcześniej przygotowane kryjówki środków trujących, wypuszczają gazy na siedziby garnizonów. Wysadzone zostają wszystkie mosty, przerywa się sieć telefoniczną i telegraficzną, zaczynają działać radiostacje powstańców. W granicach etnicznych Polski rozrzuca się ulotki z objaśnieniami, że powstanie nie jest skierowane przeciw narodowi polskiemu, a przeciw działaniom najeźdźców, i że powstający będą się opowiadać za niepodległością Polski.

Uzbrojone oddziały w miastach rozbrajają polską policję, ustanawiając swoją władzę, organizują legalną armię, która razem z umundurowanymi wojskami Litwy, Białoruskiej Republiki Sowieckiej, Ukraińskiej Republiki Sowieckiej i Niemiec zatrzymują się na swoich obecnych granicach i zapewniają pokój Polsce etnograficznej. Dyplomacja zainteresowanych państw zawczasu przyjmuje taktykę działań, żeby uzasadnić prawa powstańców w opinii międzynarodowej.

CO POWINNA ROBIĆ LITWA ZE SWOJEJ STRONY DLA OSWOBODZENIA WILNA?

Litwini okupowanego obwodu wileńskiego w obecnym czasie wydają się jeszcze za słabi, żeby realizować jakikolwiek plan powstania. Na to składają się trzy przyczyny:

- niedostateczna ilość inteligentów w okupowanym rejonie
- różna i niestała polityka rządów w stosunkach z Białorusinami i Ukraińcami Wileńszczyzny
- sprzeczne plany jej oswobodzenia

– zachowanie się pewnych grup politycznych i walka między nimi.

Dlatego w pierwszej kolejności konfliktom między Litwinami Wileńszczyzny należy położyć kres. Trzeba podtrzymywać wszystkie te grupy i ich przywódców, którzy godzą się pracować w jednym celu z nami, i izolować wszystkie nieposłuszne grupy, zlecając im jakąś niepolityczną pracę. Jeśli przyczyną wrogości tych grup wydają się warunki materialne, to należy wypłacać im odpowiednie kwoty pieniężne. Niedostateczną ilość inteligentów trzeba uzupełnić takim sposobem: 1) wydzielić większą ilość tajnych stypendiów w Uniwersytecie Wileńskim dla studentów wilnian; 2) Litwinów obwodu wileńskiego, którzy kończą gimnazja w Wilnie, nie wypuszczać na nieokupowaną Litwę; 3) nie kompromitując siebie w oczach Polaków jawną antypolską działalnością, Litwinów pochodzących z Wileńszczyzny przywozić legalnymi i nielegalnymi sposobami do obwodu wileńskiego w celu działalności podziemnej; 4) studentom i pozostałej inteligencji organizować w Kownie lub w prowincji specjalne kursy, na których wykładany jest język polski, ustrój państwowy Polski, polskie prawo, zaznajomić z obwodem wileńskim, z potrzebami tamtejszych Litwinów, z planami wyzwolenia obwodu.

Tych, którzy skończą kursy, pod różnymi pretekstami należy wysyłać przez Rygę, Królewiec, Gdańsk, Berlin, Pragę, Paryż na naukę na Uniwersytecie Wileńskim, w okupowanym obwodzie, do litewskich i białoruskich włości, żeby mogli tam prowadzić pracę przygotowawczą.

Włości białoruskie wchodzące za ugodą z Białorusią i Ukrainą w skład naszego terytorium zabezpiecza się działaczami z Litwy. Ci działacze znają język białoruski. Białorusini z Mińska przerywają prowadzenie w Wilnie i obwodzie wileńskim samowolnej działalności politycznej i kulturalnej. Służy to za gwarancję temu, żeby Białorusini, posłużwszy się pomocą ZSRS, nie przejęli obwodu w momencie powstania.

Do działalności litewskiej w obwodzie wileńskim trzeba wykorzystać litewskich emigrantów w Ameryce, Francji, Niemczech, Prusach i w szczególności Litwinów Łotwy, którzy posługując się swoim obywatelstwem, już teraz mogą wyjechać do Wilna i pomóc w pracy instytucji litewskich.

Z terytorium niepodległej Litwy koniecznie już teraz trzeba rozpocząć planową kolonizację elementów litewskich do obwodu wileńskiego. Tym ludziom koniecznie należy okazać moralne i materialne wsparcie.

Bardzo duże znaczenie dla działalności litewskiej w obwodzie wileńskim miałyby wzmacnianie litewskiej kultury i świadomości narodowej, chociażby w dziesięciokilometrowej strefie wzdłuż linii demarkacyjnej. Do tego celu w najbardziej spolonizowanych rejonach wzdłuż linii demarkacyjnej tworzy

się specjalne – litewskiej kultury. Takie posunięcia w pierwszej kolejności są konieczne w pasie od Onuškis do Jeziorosów (Zarasai).

Na tej przestrzeni na każde trzy kilometry powinien znajdować się litewski punkt-szkoła, dom katechetyczny, świetlica litewska, leśniczówka itd., gdzie powinna się zbierać młodzież i uczyć się rzeczy litewskich: pisma, czytania, śpiewu itd.

Duży problem stanowi nawiązanie ciągłej i dającej nadzieję więzi z okupowanym terytorium. Najprostszą dotąd metodą było nielegalne przecho-dzenie przez linię demarkacyjną. Jednakże posługiwanie się tą metodą dla mieszkających z dala od linii demarkacyjnej było bardzo trudne i ryzykowne. Lepszym sposobem było nawiązanie kontaktu przez Litwinów Łotwy, ale do tej pory nasz personel dyplomatyczny i konsularny nie ustanowił więzi z tymi Litwinami, chociaż wśród nich znajduje się wielu oddanych idei oswobodzenia rejonu wileńskiego.

Drugą trudnością wydaje się kwestia ludzi do utrzymywania kontaktu z Białorusinami i Ukraińcami. Do tej pory bardzo często ludzie zmieniali się i to źle wpływało na całą robotę, poza tym nowi ludzie tracili dużo czasu na zaznajomienie się i wciągnięcie w tę pracę. Dlatego trzeba koniecznie ustanowić stałą grupę takich osób.

Większość naszych organizacji i instytucji zajmujących się ustanowieniem i utrzymywaniem kontaktów (jak np. Związek Strzelców, Związek Oswobodzenia Wilna, Związek Wilnian, Towarzystwo Litewsko-Białoruskie, Departament Wschodni Ministerstwa Spraw Zagranicznych, jednostki Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego, Sejmowa Komisja Spraw Zagranicznych, jednostki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych) nie przynosi korzyści sprawie oswobodzenia, nadto był przypadek, że nieporozumienie w działaniu tych instytucji wykorzystali do swoich celów Ukraińcy i Białorusini. Otrzymywali sumy pieniężne od pewnych organizacji, jednocześnie, co gorsza, dostawali przeciwne instrukcje, objaśnienia i informacje.

Temu powinno się położyć kres. Największym problemem w ustanowieniu kontaktu z Białorusinami i Ukraińcami z naszej strony było to, że szukaliśmy więzi nie z tymi Białorusinami i Ukraińcami, którzy mieszkają i pracują w regionach okupowanych przez Polskę, a z tymi, którzy żyją w Kownie, Berlinie i innych miastach za granicą.

Ustanowieniu należytej współpracy nie sprzyjała okoliczność, że Białorusini i Ukraińcy, z którymi utrzymywaliśmy kontakt, nawiązywali kontakty z Rosją Sowiecką i słuchali jej instrukcji.

Dlatego przed nami zawsze stała kwestia znalezienia między nimi ludzi niezależnych, oddanych idei swojego niezawisłego państwa.

Bez likwidacji tych braków nie będziemy mogli zorganizować pracy przygotowawczej w okręgu wileńskim na należyтым poziomie.

B. Kliukas

ł. Bogusław Kosel

ABSTRACT

The Lithuanian plan of Vilnius liberation from Polish occupation

General Lucjan Żeligowski took control over Vilnius in autumn 1920. At the beginning, the city was controlled by Middle Lithuania and after 1922 it belonged to the Republic of Poland. The Lithuanian government in Kaunas and some Lithuanians did not want to accept this fact. Different attempts to change the existing situation were made while discussing the problem on the international arena. A plan of regaining the town with the support of the border states was made in circles of the paramilitary organization of the Lithuanian Riflemen's Union. The publication contains the unrealized plan along with a historical preface of the publisher.

Key words: Lithuania, Vilnius, Żeligowski, Piłsudski, Szaulisi

РЕЗЮМЕ

Литовский план освобождения Вильно из польских рук

Вильно после оккупации войсками генерала Люциана Желиговского осенью 1920 находилось под контролем польских властей, сначала в рамках марионеточной Центральной Литвы, а с 1922 года в границах Речи Посполитой.

Правительство каунасской Литвы и значительная часть патриотично настроенного литовского общества не хотела признать юридически существующего факта. принимались различные попытки изменить существующую ситуацию, поднимая вопрос на международной арене. Одновременно в кругах связанных с военизированной организацией Союз стрелков Литвы, согласился в конце 20 годов XX века на план военного отражения города, при поддержке соседних стран. Статья содержит полный текст нереализованного плана вместе с историческим введением издателя.

Ключевые слова: Литва, Вильно, Вильнюс, Желиговский, Пилсудский, Шаулиси